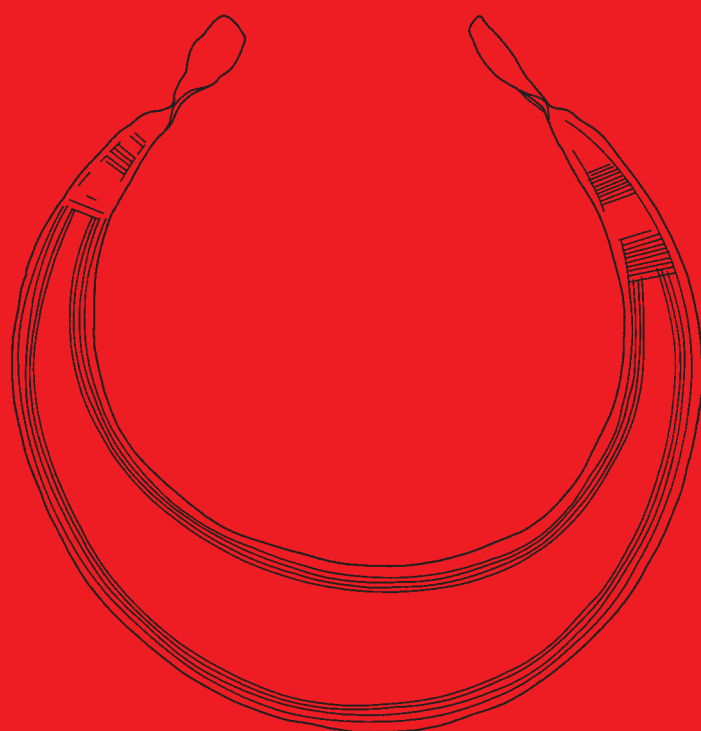

LUNULA

Archaeologia protohistorica

XXXII

Bruxelles/Brussel
24.02.2024

Syntheseonderzoek Vroeg La Tène occupatie ten westen van Leie en Schelde. De resultaten van de inventarisatie en de voorlopige paleo-ecologische analyse (België)

Bert MESTDAGH¹, Ron BAKX², Tina DYSELINCK³, Peter HAZEN⁴,
Wouter VAN DER MEER⁵ & Guy DE MULDER⁶

1. Inleiding

In het najaar van 2022 zijn BAAC Vlaanderen bv en Monument Vandekerckhove nv gestart met het syntheseonderzoek over de Vroeg La Tène occupatie (475/450 en 250 v. Chr.) ten westen van Leie en Schelde. Het agentschap Onroerend Erfgoed heeft subsidies verleend aan Archeologie en Erfgoed bv om de kennislacune voor dit deel van de ijzertijd in deze regio verder te onderzoeken.

In de loop van 2023 werd een inventarisatie van de vindplaatsen uit deze periode uitgevoerd. Dit gebeurde in samenwerking met verschillende regionale partners: Raakvlak, CO7, RADAR en Solva. BIAAX werd ingeschakeld om op basis van de gekende gegevens paleo-ecologische analyses uit te voeren voor het onderzoeksgebied. De voorlopige resultaten van de inventarisatie en de paleo-ecologische analyse worden in deze bijdrage toegelicht.

2. Onderzoeksgebied

Het afgebakend onderzoeksgebied wordt gesitueerd in het noordwesten van België en het westelijke deel van Vlaanderen (fig. 1). Het omvat de volledige provincie West-Vlaanderen en het westelijke deel van Oost-Vlaanderen. Als afbakening werd zoveel mogelijk rekening gehouden met natuurlijke barrières. In het noordwesten vormt de Noordzee de grens. De zuidelijke en zuidoostelijke grens wordt gevormd door de huidige bedding van de Leie en de Schelde. De oostelijke grens valt vanaf Gent tot de noordelijker gelegen Nederlandse grens samen met het Kanaal Gent-Terneuzen. De overige grenzen bestaan uit de staatsgrens tussen België en Nederland (noorden), België en Frankrijk (zuidwesten) en de gewestgrens tussen Vlaanderen en Wallonië ter hoogte van Komen-Waasten (zuiden). De belangrijkste stedelijke kernen binnen het onderzoeksgebied zijn Brugge, Kortrijk en Oostende in West-Vlaanderen en Deinze en Gent in Oost-Vlaanderen.

Binnen de regio worden verschillende landschappelijke eenheden afgebakend (fig. 2). Vanaf de Noordzee gaat het om het strand met aansluitende duingordel (1) en de achterliggende

Fig. 1. Markering van het onderzoeksgebied op de blinde kaart van België.

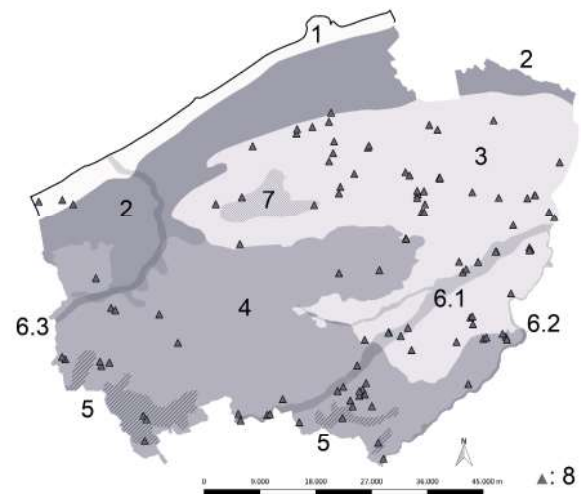

Fig. 2. Onderzoeksgebied en landschappelijke eenheden (1: strand en duinen, 2: polders, 3: zand, 4: zandleem, 5: heuvelzone, 6.1: Leie- en Mandelvallei, 6.2: Scheldevallei, 6.3: IJzervallei, 7: Plateau van Wijnendale, 8: Vindplaatsen).

polders (2) die zich meestal 8 km tot 15 km landinwaarts uitstrekken en ter hoogte van de IJzer zelfs tot 20 km. De zandstreek (3) omvat grote delen van het noorden en oosten van het onderzoeksgebied. Hiertoe behoort ook de Cuesta Oedelem-Zomergem die zich van oost naar west door deze landschappelijke eenheid uitstrekt. De zandleemstreek (4) strekt zich uit over het zuiden van onderzoeksgebied. De heu-

¹ Monument Vandekerckhove nv. E-mail: bert.mestdagh@monument-vandekerckhove.be

² BAAC Vlaanderen bv. E-mail: ron.bakx@baac.be

³ BAAC Vlaanderen bv. E-mail: tina.dyselinck@baac.be

⁴ BAAC Vlaanderen bv. E-mail: peter.hazen@baac.be

⁵ BIAAX Consult. E-mail: vandermeer@biaax.nl

⁶ Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent. E-mail: guy.demulder@ugent.be

velzone (5) bevindt zich ter hoogte van de zuidelijke grens en bestaat uit afzonderlijke zones ter hoogte van de Westhoek en in de omgeving van Kortrijk. In het westen van de zandstreek duikt het Plateau van Wijnendale (7) op. De belangrijke valleien (6) van de Leie en Schelde doorsnijden de zand- en zandleemstreek van het zuidwesten naar het noordoosten. Door de polders stroomt vandaag de ingedijkte en gekanaliseerde IJzer die ter hoogte van Nieuwpoort in de Noordzee uitmondt.

3. Inventarisatie

Het doel van de inventarisatie is om alle gekende vroeg La Tène vindplaatsen te bundelen. Om deze inventaris te bekomen, zijn gegevens uit de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) opgehaald en opgravingsverslagen geconsulteerd. Verder is samengewerkt met verschillende regionale partners en navraag gedaan bij bedrijven en archeologen die actief zijn of waren in de regio. Het resultaat hiervan zijn 109 sites uit de vroeg La Tène periode (475/450-250 voor Chr.; fig. 2).

De vindplaatsen tonen een uiteenlopend beeld. Ze bestaan uit individuele vondsten, sporen of omvatten een uitgebreider sporenareaal (Tabel 1 en fig. 3). In de database werd een onderscheid gemaakt tussen vindplaatsen die omschreven kunnen worden als hoogtesite, hoofdgebouw/groot bijgebouw, bijgebouw/spieker, waterput/-kuil, individueel spoor/losse sporen, pakket, funerair, monument, depot, zouteconomie, ontginningskuilen of losse vondst. Op sommige vindplaatsen kunnen verschillende "type vindplaatsen" samen voorkomen. Daarnaast kunnen deze typen ook worden samengevoegd tot grotere klassen: bewoningssporen (A1-A6), funerair/ritueel (B1-B3), economie (C1-C2) of ongedefinieerd (D).

Het overgrote deel van de vindplaatsen kan in de bewonings sfeer worden geplaatst (86%; fig. 4). Dit "type vindplaatsen" gaat van individuele sporen, over hoofdgebouwen tot waterputten en omvat ook twee hoogtesites. Vindplaatsen die een funerair/rituele inslag hebben, zijn goed voor 6%. Dit zijn grafcontexten, monumenten en een depot. Van de vindplaatsen maken er vijf deel uit van een economische context. Het gaat om een ontginningskuil en 4 sites die in verband met zouteconomie gebracht kunnen worden.

Voor aanvang van de inventarisatie werd het onderzoeksgebied ingedeeld in verschillende landschappelijke eenheden (archeoregio's). In elke eenheid zijn vindplaatsen aangetroffen (Tabel 2 en 3, fig. 5). De meeste vindplaatsen zijn in de zandstreek vastgesteld (52 – 48% van de vindplaatsen). Ook de zandleemstreek neemt een groot aandeel in (34 – 31% van de vindplaatsen). In verhouding tot de eerder bescheiden oppervlakte die de valleien binnen het onderzoeksgebied innemen, vertegenwoordigen ze toch 11% van de vindplaatsen. In de andere archeoregio's werd een kleiner aandeel genoteerd.

Wanneer de vindplaatsen op een kaart worden geplot (fig. 2), valt een uitgesproken cluster op in het centrum van het zandgebied. Deze cluster komt voor een belangrijk deel overeen met de as Brugge – Aalter – Evergem en valt ongeveer samen

Type vindplaats	Aantal			
Hoogtesite	2	A1	120	86%
Hoofdgebouw/groot bijgebouw	22	A2		
Bijgebouw/spieker	36	A3		
Waterput/-kuil	17	A4		
Individueel spoor/losse sporen	33	A5		
Pakket	10	A6		
Funerair	7	B1	9	6%
Monument	1	B2		
Depot	1	B3		
Zouteconomie	4	C1	5	4%
Ontginningskuilen	1	C2		
Losse vondst	6	D	6	4%
Totaal	140		140	100%

Tabel 1. A: Bewoningssporen, B: funerair/ritueel, C: economie, D: ongedefinieerd.

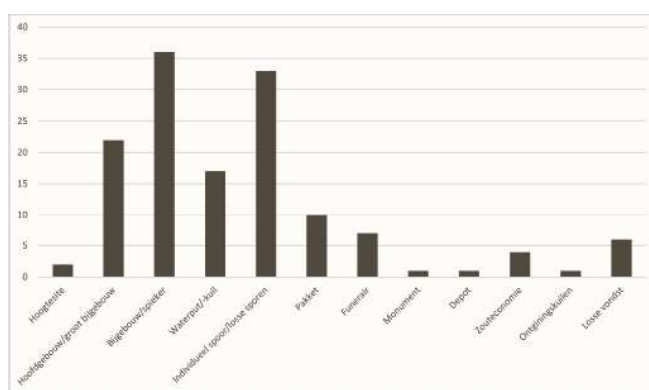

Fig. 3. Verhouding van de type vindplaatsen.

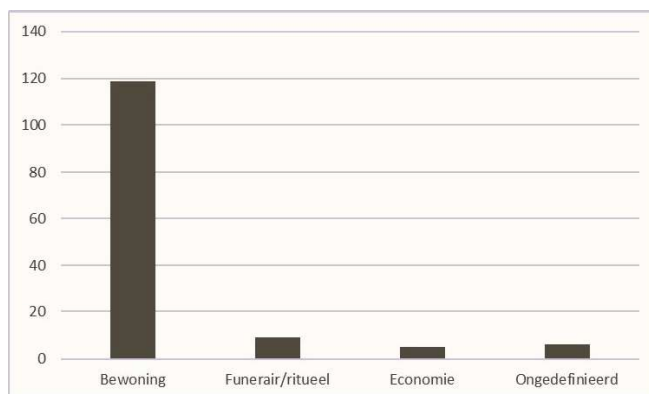

Fig. 4. Verhouding van de verschillende grotere klassen.

Archeoregio	Aantal	Procent
Strand en duinen	2	2%
Polders	2	2%
Zandstreek	52	48%
Zandleemstreek	34	31%
Heuvelzone	5	4%
Valleigebieden	12	11%
Plateau van Wijnendale	2	2%
Totaal	109	100%

Tabel 2. Verdeling van de vindplaatsen over de landschappelijke eenheden.

Type vindplaats	S+D	P	Z	ZL	H	V	PW	
Hoogtesite					2			2
Hoofdgebouw/groot bijgebouw			17	5				22
Bijgebouw/spieker	1		18	11	1	3	2	36
Waterput/-kuil			9	5		3		17
Individueel spoor - losse sporen			12	17		4		33
Pakket			5	2		3		10
Bewoningssporen	1	0	61	40	3	13	2	120
Funerair			2	1	1	2		6
Monument			1		1			2
Depot				1				1
Funerair/Ritueel	0	0	3	2	2	2	0	9
Zouteconomie	2	2						4
Ontginningskuilen			1					1
Economie	2	2	1	0	0	0	0	5
Losse vondst			3	1		2		6
Ongedefinieerd	0	0	3	1	0	2	0	6
Totaal	3	2	68	43	5	17	2	140

Tabel 3: Verdeling van het type vindplaatsen over de landschappelijke eenheden.

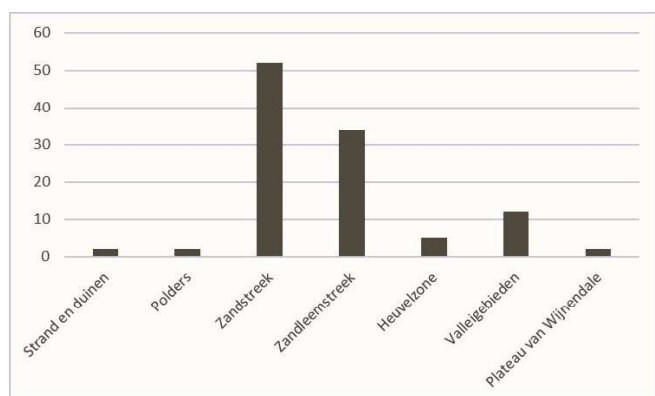

Fig. 5. Verhouding van de vindplaatsen per landschappelijk eenheid.

met de Cuesta Oedelem-Zomergem. Ook elders, ter hoogte van de valleien van de Schelde en Leie en de aansluitende delen van de zand- en zandleemstreek komen vrij omvangrijke clusters voor. Een kleine cluster is vastgesteld in de Westhoek en het aansluitend deel van de Westkust. De zones waar vindplaatsen ontbreken bevinden zich in het noorden van de zandleemstreek en ter hoogte van de Oostkust.

Op basis van het opdelen van de vindplaatsen in verschillende types blijkt bovendien dat vroeg La Tène sites in de zandleemstreek beperkter bewaard zijn dan in de zandstreek. Tekenend hiervoor is dat in de zandleemstreek slechts 5 hoofdgebouwen/grote bijgebouwen gekend zijn tegenover 17 in de zandstreek. Dit uitgesproken verschil is opmerkelijk, zeker wanneer wordt vastgesteld dat de verhouding tussen bijgebouwen/spiekers veel dichter bij elkaar ligt, namelijk 18 (zand) versus 11 (zandleem).

Een andere vaststelling na analyse van de "type vindplaatsen" is dat enkel vindplaatsen die in verband kunnen worden gebracht met zouteconomie (zoutproductieplaatsen of de rechtstreekse afgeleiden daarvan) aan een specifieke landschappelijke eenheid (strand & duinen en polders) gelinkt kunnen worden.

De link van hoogtesites aan de heuvelzones wordt hier even buiten beschouwing gehouden. De overige type vindplaatsen zijn statistisch minder gebonden aan een specifieke landschappelijke eenheid.

De hierboven beschreven ruimtelijke spreiding van de vindplaatsen kan het gevolg zijn van diverse factoren. Daartoe behoort niet enkel de reële bewoningssituatie van de desbetreffende periode, maar speelt ook het landschap, de zichtbaarheid van de archeologische sporen, de bewaringsomstandigheden, de specifieke bodemomstandigheden en de graad van archeologisch onderzoek binnen het onderzoeksgebied een belangrijke rol.

Dat de mens een belangrijke relatie had met het landschap en de specifieke elementen hierin uit zich in de ruimtelijke spreiding. De grootste cluster van vindplaatsen bevindt zich in de zandstreek en valt voor een belangrijk deel samen met de Cuesta Oedelem-Zomergem. Deze markante rug vormde met andere woorden een zekere aantrekkingspool binnen het onderzoeksgebied. In de zand- en zandleemstreek lijken de valleien van Leie en Schelde een belangrijke aantrekkingspool. Zouteconomie speelde een belangrijke rol in de menselijke aanwezigheid aan de Westkust.

Opvallend lege gebieden zijn het noorden van de zandleemstreek en de Oostkust. Een verklaring hiervoor is mogelijk te vinden in de huidige situatie in deze gebieden. Het gaat namelijk om dunbevolkt en uitgesproken landbouwgebieden waar grootschalige infrastructuurwerken of verkavelingen minder zijn gerealiseerd en er dus minder aanleiding is voor uitgebreid archeologisch onderzoek. Bovendien heeft het kust- en poldergebied een specifieke bodemkunde die van het detecteren van vroeg La Tène vindplaatsen geen sinecure maakt. Deze bodemkundige situatie is echter onder meer een gevolg van het dynamische landschap dat hier tijdens de middeleeuwen van de ijzertijd aanwezig was (slikken en schorren). Daardoor moet het inrichten van woonplaatsen hier toen erg lastig zijn geweest, maar voor bepaalde bronnen (bijvoor-

beeld zout en vis) zal de omgeving wel een zekere aantrek op de mens hebben gehad. Naast het probleem voor het vinden van deze vindplaatsen moet ook rekening worden gehouden met de latere landschappelijke evoluties binnen de regio. In de loop van de Romeinse periode schuift de kustlijn opnieuw landinwaarts en begint een periode die gekenmerkt wordt door geulvorming met sterke erosie tot gevolg (Baeteman *et al.* 2002). Dit heeft hier ongetwijfeld ook de bewaring van aanwezige vindplaatsen beïnvloedt.

Een bodemkundige realiteit is de discrepantie tussen het zandleem- en zandgebied. Vindplaatsen in het zandleemgebied blijken veel minder zichtbaar en zijn over het algemeen slechts fragmentair bewaard. Dat vormt een contrast met de vindplaatsen in het zandgebied die vaak een completere bewaring vertonen. Ten slotte is ook nog afgewogen wat de rol is van de meest actieve "historische" archeologische organisaties in de regio. Het leidt geen twijfel dat plaatselijk, de werkingsgebieden van de Archeologische Stichting Zuid-West-Vlaanderen, Raakvlak en de Kale-Leie Archeologische Dienst (KLAD) de afgelopen decennia resulteerden in het vinden van meer vindplaatsen. Wel bevinden deze werkgemeenschappen zich ongetwijfeld telkens in een archeologisch rijke omgeving, maar werden de vastgestelde clusters ter hoogte van hun werkingsgebied nog beter gestoffeerd.

4. Paleo-ecologische analyses

Gegevens van paleo-ecologische analyses zijn beschikbaar voor ruwweg een kwart (27) van de 109 sites uit de vroeg La Tène periode binnen het onderzoeksgebied. Het betreft dan vooral onderzoek van pollen en botanische macroresten. Voor het synthese-onderzoek werden nog aanvullende stalen uit 5 sporen onderzocht.

Waterputten en -kuilen, met daarin in natte toestand bewaarde resten van de vegetatie rond de woonplaatsen, leverden de bulk van paleo-ecologische gegevens. Verkoolde zaden van voornamelijk economische gewassen in ondiepere sporen, zoals silo's, kuilen, paalsporen gaven hierop een aanvulling. Paleo-ecologische onderzoeken van stalen uit natuurlijke, venige of alluviale afzettingen zijn beperkt beschikbaar, maar staan toe om ook een blik te werpen op de vegetatie tussen de woonplaatsen in. Omdat de archeologische sites zich voornamelijk in de zandstreek bevinden, ligt ook het zwaartepunt van de paleo-ecologische data in dat gebied. De meer geïsoleerde onderzoeken in het kustgebied, de polders en de beekdalen geven een glimp van de exploitatie van deze landschappen in de vroeg La Tène periode.

De voorlopige resultaten wijzen duidelijk op een overwegend zeer bebost landschap. Toch waren, voor zover zichtbaar, rond alle nederzettingen akkers aanwezig, ook rond de in zoutwinning gespecialiseerde site Westhoek-De Panne. Het cultuurgewassenspectrum vertoont veel overeenkomsten met Noord-Frankrijk, meer dan met Nederland. Rond nederzettingen die langer bestonden, kan, indien er gegevens beschikbaar zijn uit meerdere waterputten, een voortschrijdende

ontbossing in de nabije omgeving worden gereconstrueerd. Hierdoor ontstond in sommige gevallen rond de nederzetting een halfopen cultuurlandschap met een groter areaal akkers en grasland.

De natuurlijke vegetatie in het bosrijke landschap werd breed benut. Opvallend zijn de aanwijzingen voor het grootschalig verzamelen van eikels, vermoedelijk als voedsel. De onderzoeken van profielen op grotere afstand van bewoning laten zien dat de bewoners het vee overal lieten grazen. Indicatoren voor begrazing zijn aanwezig in alle onderzochte landschappelijke elementen: kwelders, duinen, droge hei, schrale graslanden, natte, bosachtige beekdalen en verdroogde veenmoerassen. Toegenomen drainage van veenmoeras, vermoedelijk in gang gezet door klimaatverandering vanaf ca. 800 voor Chr., bood waarschijnlijk mogelijkheden om steeds grotere delen van het landschap binnen het onderzoeksgebied op deze wijze te exploiteren.

5. Conclusies en voortgang onderzoek

In deze bijdrage over de voorlopige resultaten van het syntheseonderzoek naar de vroeg La Tène periode in westelijk Vlaanderen is een stand van zaken van de inventarisatie en het paleo-ecologische luik gepresenteerd.

De inventaris leverde binnen het onderzoeksgebied 109 vindplaatsen op waar vroeg La Tène sporen of vondsten zijn gevonden. Opvallende clusters zijn te herkennen in de zandstreek en binnen en nabij de valleien van Leie en Schelde. De gegevens onderstrepen dat de mens in de vroeg La Tène periode een uitgesproken voorkeur had voor de hogere zandgronden en de nabijheid van de valleien van Leie en Schelde.

Het best vertegenwoordigd zijn de vindplaatsen in de zandstreek. Ook in de zandleemstreek zijn vrij veel vindplaatsen gedetecteerd. Opvallend is echter dat deze hier eerder fragmentair bewaard bleven. Er is met andere woorden waarschijnlijk een probleem met de zichtbaarheid of bewaring van vroeg La Tène vindplaatsen in de zandleemstreek.

De paleo-ecologische analyse bracht een overwegend bebost landschap aan. Rond de erven waren akkers ingericht. Het vee werd in de ruimere omgeving van de erven geweid en sporen hiervan zijn aangetroffen binnen alle onderzochte landschappelijke elementen.

Tijdens het vervolg van dit syntheseonderzoek zullen een drietal microregio's onder de loep worden genomen om verdere inzichten te verkrijgen over inplanting, verspreiding, landschappelijk gebruik en correlaties tussen verschillende types landgebruik. Zo is de relatie tussen funeraire elementen en nederzettingencontexten nog onduidelijk, maar kan door in te zoomen op regio's die beter zijn gedocumenteerd hier meer informatie over verschaft worden. Ook de lacunes in bepaalde regio's worden verder bekeken, waarbij theorieën over de oorzaak van deze lacunes gestaafd worden of verworpen worden. Hieruit kunnen dan suggesties worden geformuleerd

voor toekomstig onderzoek in deze streek naar vroeg La Tène sites. Een vergelijking met omliggende regio's, waar de vroeg La Tène reeds beter is onderzocht, kunnen hierbij belangrijke data aanleveren. Ook het nog lopend isotopenonderzoek op een aantal crematiegraven zal nog bijkomende informatie verschaffen, vooral dan naar migratiepatronen.

Bibliografie

BAETEMAN, C., SCOTT, D.B. & VAN STRYDONCK, M. 2002. Changes in coastal zone processes at a high sea-level stand: a late Holocene example from Belgium. *Journal of Quaternary Science*, **17**: pp. 547-559.